

Obnova križnega hodnika v stiškem samostanu

Raziskave arhitekture in stenskih poslikav v križnem hodniku stiškega samostana, ki jih je v letih 2002 in 2003 vodil ZVKDS, Restavratorski center, so obrodile nova spoznanja o začetkih in razvoju gradnje samostana. Z odkritjem arhitekturnih elementov, ki so pripadali njegovi prvi, romanski gradbeni fazi, je možno dopolniti znanje o principih cistercijske arhitekture ter o razvoju tega samostana. Raziskave arhitekture ter projekt konservatorsko-restavratorskih del v križnem hodniku so izhajali iz stališč: odstraniti neustrezne sodobne materiale z arhitekturnih površin, zmanjšati škodljive vplive okolja ter povrniti arhitekturi izvorne materiale.

Leta 1132 so prišli v Stično prvi beli mnih, cistercijani. Za svojo naselitev so potrebovali primarne bivalne prostore, ki so bili razporejeni okoli osrednjega dvorišča ali trate – zato so najprej zgradili križni hodnik. Ta kot jedro samostana služi za osrednjo komunikacijo in med seboj povezuje ostale prostore, zasnovane po natančnih redovnih pravilih gradnje. Stiški križni hodnik ne presega samo vsega, kar so v času romanike ustvarili na naših tleh – kot pomemben razvojni člen se uvršča v vrsto redkih ohranjenih spomenikov prve dobe reda, med edinstvene spomenike cistercijske arhitekture v Evropi. Poleg izjemne arhitekture je ohranil tudi svojo primarno funkcijo; v njem še vedno delujejo cistercijani stiške opatije.

Nova dognanja o križnem hodniku

Najnovejše raziskave v križnem hodniku stiškega samostana so pripeljale do novih spoznanj o prvotnem videzu najstarejšega samostana na Slovenskem. Celostno zastavljeni konservatorsko-restavratorski posegi, ki potekajo pod vodstvom Zavoda za varstvo kulturne dediščine Slovenije, Restavratorskega centra, so dali izjemne rezultate. Z odkritjem arhitekturnih elementov, ki so pripadali njegovi prvi gradbeni fazi romanskega časa, je možno dopolniti znanje o principih cistercijske arhitekture ter o razvoju stiškega samostana. Na dan so prišli pomembni podatki za njegovo rekonstrukcijo in stavbno zgodovino.

Raziskovalno delo in priprave na najnovejši konser-

vatorsko-restavratorski poseg v križnem hodniku so se pričele leta 1996. Brez poseganja v materijo spomenika je bilo na notranjih ostenjih izvedeno termografsko snemanje, georadarski posnetek hodnika in vrta, izdelane so bile arhitekturne izmere in fotodokumentacija stanja pred posegom. Že s podatki, pridobljenimi na ta način, je bilo lahko predvideti segmente, ki jih je bilo potrebno raziskati z arhitekturnim sondiranjem. Za zelo koristno se je izkazalo georadarsko snemanje, ki je v samostanskem vrtu zaznalo do sedaj neznano kompozicijo zidov oziroma njihovih temeljev. Ti so opozarjali na idealno tlorisno zasnovo samostana ter dali slutiti lokacijo lavatorija (po redovnih pravilih so si mnih v njem umivali roke, preden so vstopili v jedilnico), ki ga je v svoji litografiji poslednji zabeležil Valvazor. Rezultati termografskega snemanja ostenj so bili slabši – ob sondaži ometov je bil ugotovljen vzrok. Omet, ki je bil do višine dveh metrov izveden v debelem cementnem ometu, je imel sestavo prej podobno betonu kot klasičnemu ometu. Skozi sloj togega betonskega ometa je bilo segrevanje ostenja onemogočeno in zato s bili termografski posnetki neuspešni.

Notranje ostenje v zahodnem hodniku z vidnimi posledicami kapilarne vlage ter sondo na stiku dveh značilnih gradbenih tehnik, romanskega pritličja (svetlejša malta) in nadzidave (živoapnena malta)

Ometi in malte na notranjih ostenjih

Začetna usmerjenost projekta prvenstveno v konserviranje – restavriranje stropnih poslikav v notranjosti – se je ob temeljitem pregledu ostenj morala razširiti na reševanje problema navlaženosti zidov ter notranjih in zunanjih ometov v celoti, kajti restavriranje najpomembnejših umetnostnih del brez predhodne razrešitve gradbenih problemov bi bilo nesmiselno in neekonomično početje.

- Kriterija sta bila dva:
- estetski kriterij, ki je temeljil predvsem na problematiki arhitekturnih členov, vogalnikov, obočnih reber ter konzol, pogreznjenih tudi

Križni vrt med arheološkimi raziskavami

Konzola v ometu, levo stanje pred posegom, desno že odstranjen rob betonskega ometa

do 5 cm v odebeljene, večslojne in na nekaj mestih grobo zaribane omete,

- tehnološki kriterij, ki je temeljil na reševanju problema dviga kapilarne vlage v zidovih, odstranitvi navlaženih apnenih cementnih ometov s fasade oziroma betonskih ometov z notranjih ostenj, vse vzročno povezano z odvodnjavanjem vrta.

Odstranjevanje ometov, ki so bili nanoseni v eni od zadnjih obnov na vseh notranjih ostenjih, se je izkazalo za nujno zaradi njihove popolne neustreznosti. Izvedeni so bili namreč v trdem, skoraj betonskem, tudi do 5 cm debelem nanosu, ki ga ni bilo možno odstranjevati ročno, temveč predvsem strojno. Kapilarni dvig vlage se je zaradi te obloge dvignil v poroznem zidu na višino 2 metrov. Kljub trudu se z odstranjevanjem ometa, ki je bil ponekod nanosen neposredno na lehnjak, žal ni bilo povsem izogniti poškodbam originalnega zidu, ponekod se je odlomila ali z ometom hkrati odkrula vrhna plast lehnjaka. To je bil torej šolski primer, koliko škode povzroči trd in tog material na grajeni podlagi iz mehkejšega kamna.

Z odstranitvijo neustreznega ometa so strokovnjaki Zavoda za varstvo kulturne dediščine, Restavratorskega centra, lahko pregledali in dokumentirali vse prezidave v ostenjih ter pridobili podatke o tehnologiji

gradnje v razvoju od začetka gradnje vse do 19. stoletja. Iz prvih dveh gradbenih obdobjev so določili dve različni vrsti ometa. Omet prvega obdobja, s katerim je bila prekrita zunanja površina zidov v zagljani mreži stikov med kamni, je sive barve in finejše sestave. Prekriva celotno kapiteljsko, jedilniško in cerkveno steno, na steni bratovskega trakta pa

Restavrirani strop križnega hodnika

je ohranjen le do višine konzol. Omet drugega gradbenega obdobja sestavljata tanek zalikan apneni sloj čez malto iz peska lokalne naplavine, ki ima barvo lehnjaka. Zanj je značilna enakomerna vsebnost zrn nezgašenega apna (do 5 mm), zato predpostavljajo, da gre za živoapneno malto, še posebej, ker je bila uporabljena pri zidavi. Zanimivo v primeru stiškega samostana je, da je ista, površinsko zalikana malta, ki je bila običajno namenjena zidavi, uporabljena tudi za oblikovanje konzol in ostalih arhitekturnih členov. Vsekakor je izvedena izredno kakovostno, ker ni nikjer sledov erupcij, ki so zanj sicer značilne. Najbolj

opazna razlika med obema ometoma oziroma maltama je razvidna v notranji steni zahodnega trakta, ki je v nivoju do konzol grajen iz malte prve gradbene faze ter takoj nad zvidavo obokov iz živoapnene malte. Predpostavljajo, da so uporabo živoapnene malte uvedli v drugem gradbenem obdobju, ki je v križni hodnik uvedel križno rebrasti obok ter šilastoločne odprtine oziroma arhitekturno zasnovo, kakršna obstaja še danes.

Eno najpomembnejših odkritij, najdenih s pomočjo arhitekturnih sond, je najdba kapitelov, stebričev, baz ter vseh ostalih sestavnih elementov dvojnih oken (bifor), ki so odpirala hodnik proti križnemu vrtu. Bifore so dokaz o prvotni zasnovi romanske arhitekture iz začetka 12. stoletja, ki pa so jih relativno zgodaj (v sredini 13. stoletja) že povečali in predelali v šilastoločno obliko, kakršna je ohranjena še danes. Tedaj so križni hodnik tudi obokali z zgodnjegotskim križnobrebrastim obokom. Kamnoseško obdelane stavbne dele prvotnih romanskih bifor so v tej drugi gradbeni fazi uporabili kot gradivo v zunanem ostenju. Dodatno presenečenje pa se je pokazalo v neposredni bližini lavatorija, kjer so bili pri sondažnem izkopu odkriti sledovi poselitve iz železne dobe. Deli keramičnih posod in ostanki arhitekture so tako

Obnovljene fasade križnega hodnika

prvi dokaz železnodobne naselbine na območju današnjega samostana.

Konservatorsko-restavratorski posegi

Obsežna konservatorsko-restavratorska dela so bila v glavnini zaključena leta 2004. Križni hodnik ima po zunanjem obodu urejeno drenažo in odvodnjavanje, obnovljene fasade, zamenjane vse notranje omete s primernejšimi apnenimi ter novo osvetlitev. Restavriranje so bile stenske in stropne poslikave ter kamniti arhitekturni členi. Projekt konservatorsko-restavratorskih del v križnem hodniku vključuje obsežno arhitekturno in fotografsko dokumentacijo najdb, posegov, raziskav in študij, ki so na voljo bodočim raziskovalcem v iskanju odgovorov na novo zastavljena vprašanja.

(Povzeto po gradivu Mateja Kavčič, univ. dipl. inž. arh., ZVKDS, Restavratorski center)

PETERLIN d.o.o.
 Dobje 3, 4923 Poljane nad Škofjo Loko
 Telefon: 04/510 95 40
 Faks: 04/510 95 41
 GSM: 041 613 855
 Spletna stran: <http://www.peterlin.si>
 E-pošta: info@peterlin.si

Izvajamo peskanje (rovin, kamna, lesa, betona) in AKZ zaščito, sanacije betonov, injektiranje (cement, epoksi in PUR smola), penetracije za hidroforne bariere, torkret, dela na višini, prevoze s tovornjakom z dvigalom.